

ثبت جاذبه های پیشنهادی واجد شرایط طبیعت ایران در فهرست آثار میراث طبیعی یونسکو، ضرورتی کاربردی

بهار بیشمی^{*۱}

bbeishami@yahoo.com

علی رحیم پور^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۶/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۶/۲۳

چکیده

زمینه و هدف: ثبت آثار میراث طبیعی هر کشور در فهرست میراث جهانی یونسکو، علاوه بر شناسایی آن اثر در بعد بین المللی و کمک به رشد روزافزون گردشگری فواید زیادی در بعد ملی دارد. یونسکو در بحث اهداف ثبت آثار، تعیین روشها و شرایط کمک از محل منابع صندوق حمایت از میراث جهانی و حفاظت از آثار واجد ارزشهای جهانی فرهنگی - تاریخی و طبیعی را جز اولویت های خود قرار داده است. این در حالی است که متأسفانه جمهوری اسلامی ایران تا کنون یک اثر (کویر لوت) را توانسته است در فهرست بین المللی این نهاد تاثیر گذار ثبت نماید.

روش بررسی: نگارندگان درصدد پاسخ به این سوال هستند که با توجه به ضرورت ثبت بین المللی طبیعت منحصر به فرد ایران، چه آثاری واجد شرایط جهت معرفی به کمیسیون ثبت آثار میراث طبیعی یونسکو می باشند و در ادامه ضمن بررسی تاریخی موضوع ثبت آثار طبیعی در میراث جهانی و بررسی کنوانسیون ها و رایه آمار آثار ثبت شده از سایت یونسکو در خصوص تعداد آثار ثبت شده، جاذبه های شاخص طبیعت ایران را جهت کاندیداتوری و تشکیل پرونده ثبت در سطح کشور به سازمان یونسکو معرفی نمایند. روش تحقیق مقاله توصیفی - تحلیلی و از نوع کاربردی می باشد که با استفاده از داده های کنوانسیون های بین المللی و سایت سازمان های مسوول در خصوص محیط زیست و ثبت آثار، اطلاعات لازم گردآوری شده است.

نتیجه گیری: در پایان نویسندگان، آثار واجد شرایط طبیعت ایران را بر اساس ویژگی های مرکز میراث جهانی با معرفی جزییات مختصر جهت ثبت پیشنهاد نمودند و راهکارهایی جهت تسریع در نیل به هدف به مراجع ذیصلاح ارایه کردند.

واژه های کلیدی: میراث فرهنگی، یونسکو، ثبت آثار میراث طبیعی، واجدین شرایط ثبت طبیعی، گروه میراث طبیعی.

*۱- (مسوول مکاتبات): استادیار گروه گردشگری پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

۲- دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Necessity of Registering the Iranian Proposed Qualified Natural Attractions in the UNESCO Natural Heritage List

Bahar Beishami ^{1*}

bbeishami@yahoo.com

Ali Rahimpour ²

Abstract

Background and Objective: Registration of each country's natural heritage in the UNESCO World Heritage leads to recognition of it in the international arena as well as ever increasingly growth of tourism, in addition to many other national benefits. UNESCO has introduced its goals concerning sites registration as: determining methods and conditions of getting helping from the World Heritage Support Fund and preservation of the qualified valuable cultural, historical and natural works in the world. Meanwhile, Islamic Republic of Iran has Patened One Location (Loot Kavir) in The UNESCO World Heritage List.

Methodes: Authors aimed at answering the question regarding the Iranian unique nature and necessity of the international registration of qualified natural sites that: which sited have been qualified for introducing to the UNESCO Commission for registration as Natural Heritage? Then, we would present a historical survey on registering the natural sites as the world heritage, and provide the readers with the registered statistics in the UNESCO website. We would also introduce the country's important natural attractions for the purpose of opening a file and being announced as a candidate to the institute. The method used in this study is descriptive-analytical and an applied study. Data collection has been conducted using databases of international conventions and liable organizations for environment and site registration.

Conclusion: Finally, the authors have proposed some qualified natural sites for international registration, based on the World Heritage Institute predetermined characteristics and the related details.

Keywords: Cultural Heritage, UNESCO, Registration of the Natural Heritage Sites, Qualified for Natural Registry, Natural Heritage Group.

1- Assistant profesor in the Tourism Research Center of the Tourism and Cultural Heritage, Tehran, Iran.

* (*Corresponding Author*)

2- PhD of political geography, Tehran University of Medical Sciences, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

مقدمه

بر اساس اعلام سایت رسمی مرکز میراث جهانی یونسکو، ایران تا کنون (بهمن ۱۳۹۵) توانسته است ۲۱ اثر از داشته های تاریخی و باستانی خود را به عنوان آثار میراث جهانی ثبت نماید (۱). با بازدید از سایت یونسکو می توان در مقایسه با سایر کشورهای منطقه و قاره آسیا این نکته را دریافت که تلاش ایران در این زمینه شایسته تقدیر بوده اما در فهرست منتشر شده یک اثر میراث طبیعی (کوپر لوت) از آثار طبیعی ایران به عنوان اثر میراث جهانی دیده می شود و جای این موضوع با توجه به غنی بودن طبیعت ایران و دارا بودن خیلی از شاخصه های اعلام شده یونسکو کاملا مشهود است (۲). بر اساس آمار ارایه شده از سوی دبیرخانه بین المللی سازمان علمی، فرهنگی و هنری یونسکو^۱ در سال ۲۰۱۳ ۹۸۱ محوطه میراث جهانی در ۱۳۸ کشور عضو در فهرست میراث جهانی به ثبت رسیده است. از این تعداد ۷۵۹ محوطه فرهنگی، ۱۹۳ محوطه طبیعی و ۲۹ مکان مشترک ترکیبی یا در هم آمیخته^۲ می- باشد که تحت نظر کمیته میراث جهانی اداره می شوند. ثبت آثار در فهرست میراث جهانی مزایای زیادی برای کشورها دارد از جمله:

۱- کمک کردن به دولت های عضو کنوانسیون برای نگه داری و حفاظت از مکان های میراث جهانی

۲- فراهم کردن و تهیه کمک های فنی و آموزش های حرفه ای برای کارکنان و بومیان مناطق
 ۳- تامین کمک های ضروری به مکان های میراث جهانی در هنگام بروز خطرهای ناگهانی
 ۴- پشتیبانی و حمایت از اقدام های انجام گرفته از سوی دولت های عضو برای ایجاد حساسیت همگانی نسبت به مراقبت از میراث جهانی
 ۵- تشویق مشارکت سکنه بومی برای نگه داری و مراقبت از میراث طبیعی و فرهنگی
 ۶- تشویق و ترغیب همکاری جهانی در زمینه حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی
 در تقسیم بندی که یونسکو بر اساس مشترکات و همکاری های اداری صورت داده، کشورهای عضو سازمان یونسکو را به پنج گروه تقسیم نموده که آفریقا، کشورهای عربی شمال آفریقا و خاورمیانه، آسیا - اقیانوسیه، اروپا و آمریکای شمالی، آمریکای لاتین و کشورهای حوزه دریای کارائیب را در بر می گیرد. کشورهای روسیه، قبرس و کشورهای منطقه قفقاز در گروه کشورهای منطقه اروپا و آمریکای شمالی قرار داده شده- اند(۳).

جدول ۱- تعداد آثار میراث طبیعی و مشترک ۱۱ کشور اول سایت میراث جهانی یونسکو

Table1- Number of common natural heritage and the 11 country's first UNESCO World Heritage site

آثار طبیعی(مشترک)*	کشور	ردیف
12N 4Mix	استرالیا	۱
12N 4MIX	چین	۲
12N 1MIX	ایالات متحده	۳
9N	کانادا	۴
10N	روسیه	۵
7N	برزیل	۶
1N 1MIX	سوئد	۷
N3 2MIX	اسپانیا	۸
4N 1MIX	انگلستان	۹
5N	مکزیک	۱۰
3N 1MIX	فرانسه	۱۱

جدول ۲- تعداد آثار ثبت شده بر اساس قاره ها در سایت میراث جهانی یونسکو

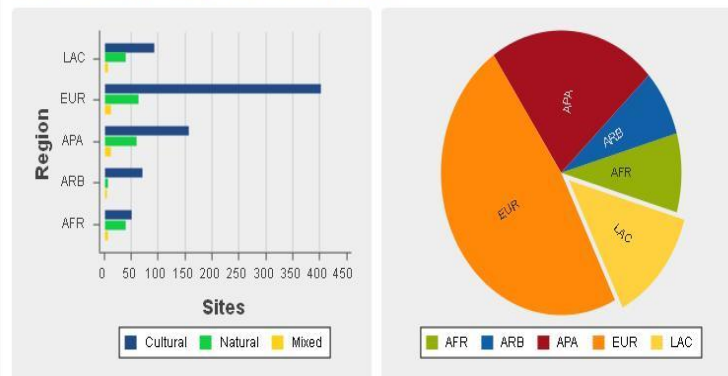
Table 2- The number of recorded works by continents in the World Heritage Site UNESCO

مجموع آثار در سال ۲۰۱۳	اثر طبیعی فرهنگی	اثر طبیعی	اثر فرهنگی	منطقه	ردیف
۸۸	۴	۳۶	۴۸	آفریقا	۱
۷۴	۲	۴	۶۸	کشورهای عربی	۲
۲۲۱	۱۰	۵۷	۱۵۴	آسیا - اقیانوسیه	۳
۴۶۹	۱۰	۶۰	۳۹۹	اروپا و آمریکای شمالی	۴
۱۲۹	۳	۳۶	۹۰	آمریکای لاتین و حوزه کارائیب	۵
۹۸۱	۲۹	۱۹۳	۷۵۹	جمع	

* آثار مشترک : در محوطه های طبیعی نیز آثار فرهنگی وجود دارد که به ثبت جهانی رسیده اند.

- N= Natural •
- Mix=Natural & Cultural Site •

Number of World Heritage Properties by region

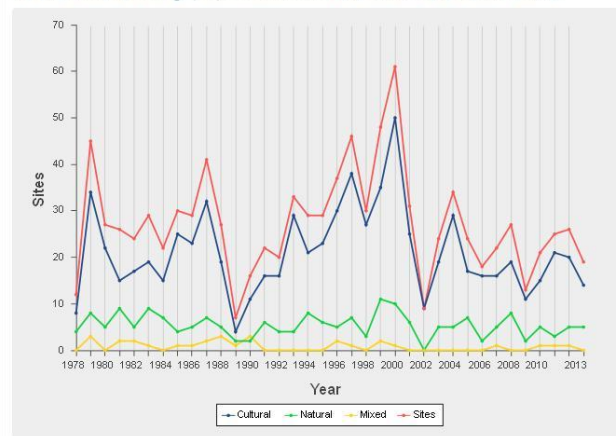
نمودار ۱- نمودار تعداد آثار ثبت شده در سایت میراث جهانی یونسکو

Chart 1- number of works registered in the UNESCO World Heritage site

بی‌شک مسوولین تاثیر گذار و سازمان های مردم نهاد (N.G.O) که متولیان ثبت آثار در قاره اروپا و آسیا و ... هستند، اهمیت ثبت و لزوم آن را از جهت موثر بودن در توسعه پایدار کشورها بیشتر درک کرده اند. در صورتی که کشوری مانند ایران با توجه به قرار گرفتن در محدوده ی وسیعی از کره زمین و چهار فصل بودن و تنوع بی نظیر زیستی آن و بالطبع پوشش غنی گیاهی و جانوری و دارا بودن مناطق حفاظت شده و پارک های ملی توانمندی خوبی را جهت ثبت آثار دارد که نیاز به فرهنگ سازی و جلب توجه مسوولین و رایزنی های دیپلماسی و بین المللی نسبت به اهمیت موضوع بیشتر احساس می گردد.

در جدول آثار ثبت شده فرهنگی، طبیعی و مشترک مناطق ۵ گانه یونسکو، بالاترین میزان آثار ثبت شده مربوط به حوزه اروپا و آمریکای شمالی، ۶۰ اثر (۲۰۱۳) روسیه، ۱۰ اثر و ایتالیا با ۴ اثر می باشد. رتبه بعدی آثار ثبت شده مربوط به کشورهای حوزه آسیا، اقیانوسیه چین با ۱۴ اثر و ژاپن با ۵ اثر است. در این جدول با توجه به وسعت و تنوع آب و هوایی و طبیعت و... کشورهای آفریقایی و آمریکای لاتین و بعضی از کشورهای آسیایی از آمار ثبت مطلوبی برخوردار نمی باشند. اهمیت ثبت و منافع حاصل از حفاظت و جلوگیری از تخریب و رشد گردشگری در کشورها از عوامل مهم تلاش دست اندرکاران میراث فرهنگی و محیط زیست می باشد که با توجه به جداول فوق

Number of World Heritage properties inscribed each Year (Cultural Natural, Mixed)

نمودار ۲- نمودار آمار میراث جهانی به تفکیک سال

Chart 2-World Heritage statistical charts by year

مرجع و تشکیلاتی اداری است که از سال ۱۹۹۲ میلادی با هدف هماهنگ نمودن امور مرتبط با میراث جهانی تأسیس شده است. تضمین مدیریت روزآمد کنوانسیون، برنامه ریزی و اداره نشست های سالانه کمیته میراث جهانی، ارائه توصیه هایی به کشورهای عضو برای اقدام به نامزدی محوطه ها، برنامه ریزی برای ارائه کمک های صندوق میراث جهانی به میراث ثبت شده و یا در معرض خطر کشورها، برگزاری نشست های تخصصی، آموزشی و آگاه سازی از جمله وظایف این مرکز است.

۶- کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و جهانی

تشکیلات اداری بین المللی است که وابسته به سازمان یونسکو بوده و در ۱۶ نوامبر ۱۹۷۲ میلادی به منظور حمایت ملی و بین المللی از میراث فرهنگی و طبیعی تأسیس شد. کنوانسیون از سه بخش میراث جهانی، صندوق حمایت از میراث جهانی و دبیرخانه تشکیل شده است. محل دبیرخانه شهر پاریس فرانسه بوده و به استناد ماده ۱۴ کنوانسیون زیر نظر مدیرکل سازمان یونسکو انجام وظیفه می کند.

۷- کمیته میراث جهانی

کمیته میراث جهانی یکی از مهم ترین ارکان کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهانی است که وظیفه شناسایی آثار دارای ارزش استثنایی جهان، بررسی و تطبیق ویژگی های اثر با شرایط مقرر در کنوانسیون برای ثبت یا عدم ثبت اثر در فهرست میراث جهانی را بر عهده دارد. بررسی شرایط حفاظتی آثار ثبت شده، آثار جهانی در معرض خطر، تعیین روش ها و شرایط برخورداری آثار از منابع صندوق از دیگر امور جاری این کمیته است.

پیشینه

کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان از زمانی شکل گرفت که دولت مصر در سال ۱۹۵۹ میلادی تصمیم گرفت برای تأمین آب و برق مورد نیاز خود سد اسوان را تأسیس کند. احداث این سد باعث به زیر آب رفتن دره بزرگی شد که گنجینه ها و معابد بسیاری را در خود جای داده بود. سازمان یونسکو برای نجات این آثار از جمله معابد

با نگاهی به راهنمای نقشه (خطوط سبز رنگ)، نمودار در طی سال های ۱۹۹۹، ۱۹۸۴ و ۲۰۰۸، بالاترین ارتفاع و میزان ثبت آثار طبیعی را در فهرست بین المللی دارد. ولی در بعضی سال ها این آمار در کف نمودار نشان دهنده ثبت آثار طبیعی می باشد که تغییر نگرش ها در کشورها و آماده نبودن پرونده های ثبت و عدم درک اهمیت موضوع می تواند از دلایل این رکود محسوب می شود.

متن کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان از ۳۸ ماده تشکیل شده است که در ماده ۱ و ۲ کنوانسیون متغیرهای مورد نظر به شرح زیر تعریف شده است (۵ و ۴).

۱- آثار

آثار معماری، مجسمه سازی یا نقاشی در بناها، عوامل و بناهایی که جنبه باستانی دارند، کتیبه ها، نمادها و مجموعه عواملی که از نظر تاریخی، هنری و علمی دارای ارزش جهانی استثنایی هستند.

۲- مجموعه ها

مجموعه بناهای مجزا یا مجتمع که از نظر معماری، منحصر به فرد بودن یا وابستگی و موقعیت آن ها در یک منظره طبیعی، از لحاظ تاریخی، هنری و علمی دارای ارزش جهانی استثنایی هستند.

۳- محوطه ها

آثار انسان ساخت و یا آثاری که به وسیله انسان و طبیعت ایجاد شده است. این مجموعه ها شامل محوطه های باستانی و تاریخی، زیبایی شناسی، نژاد شناسی و مردم شناسی می باشند که از ارزش جهانی استثنایی برخوردار هستند.

۴- آثار طبیعی

شامل مجموعه های ژئومورفولوژی و حیات زیستی می باشد که از نظر نوع ترکیبات فیزیکی و شیمیایی، زمین شناسی، جغرافیای طبیعی، حیات جانوری، پوشش گیاهی نادر و... در معرض انقراض و یا از نظر زیبایی شناسی و علمی دارای ارزش جهانی استثنایی هستند.

۵- مرکز میراث جهانی

مناطق دارای ارزش دانشی و نگه داری و زیباشناسی گفته می‌شود.

پدیده‌ها یا مناطق

پدیده‌ها یا مناطق مورد اشاره که اصطلاحاً اموال طبیعی^۴ نامیده می‌شوند برپایه ضوابط ویژه‌ای به عنوان میراث جهانی در نظر گرفته خواهند شد که شامل موارد زیر می‌باشند: (۱۸)

- نمونه‌های برجسته‌ای که معرف مراحل عمده سیر تحول زمین هستند. از جمله نشانه‌ها و مدارک مربوط به شیوه‌های زیست، فرآیندهای هنوز فعال زمین‌شناسی در تحول و شکل‌گیری زمین یا عناصر زمینی، آثار رویدادهای طبیعی مهم، نمونه‌های شاخص معرف فرآیندهای بوم‌شناختی، زیست‌شناختی مربوط به تحول بوم‌سازگان‌های آب شیرین، بوم‌سازگان‌های دریایی یا ساحلی و اجتماعات گیاهی و جانوری.

- آثار معرف پدیده‌های طبیعی یا حوزه‌هایی که زیبایی طبیعی استثنایی و اهمیت زیباشناختی دارند، زیست‌گاه‌های طبیعی که از نظر حفظ تنوع زیست‌شناختی اهمیت بسیار دارند، از جمله آن دسته‌ای که دربرگیرنده گونه‌های در معرض خطرند و از جنبه علمی یا حفاظتی، ارزش جهانی استثنایی دارند.

شرایط ثبت یک اثر طبیعی در فهرست جهانی میراث

طبیعی

آثار طبیعی باید قابل انطباق با تعریف میراث طبیعی بوده و برای ثبت آن‌ها در فهرست میراث جهانی باید شرط‌های زیر را نیز دارا باشند:

- ۱- شامل تمام یا حداکثر ممکن از عناصری باشد که ارتباط متقابل اثر را با محیط طبیعی وابسته به آن نشان دهد.
- ۲- از گستردگی کافی برخوردار بوده و دارای عنصرهای ضروری برای حفاظت و معرفی اکوسیستم و تنوع زیستی محیط باشد.
- ۳- دارای ارزش هنری یا زیبایی‌شناسی بوده و شامل مناطقی باشد که برای حفاظت از ارزش‌های گفته شده، جنبه حیاتی داشته باشند.

ابوسمبل و فیلا^۱ با هزینه‌ای بالغ بر ۸۰ میلیون دلار اقدام به قطعه‌قطعه نمودن و جابه‌جایی این معابد نمود که مبلغ ۴۰ میلیون دلار آن را تعداد ۵۰ کشور عضو یونسکو کمک کردند. چنین اقدامات مشابهی نیز در شهر ونیز ایتالیا، ویرانه‌های موئن و جودار^۲ و پاکستان و معبد بروبودور اندونزی^۳ با هدف حفظ میراث فرهنگی مشترک بشری در سال‌های بعد صورت گرفت. در سال ۱۹۶۸ اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی پیشنهاد مشابهی ارائه کرد و بالاخره در سال ۱۹۷۲ در کنفرانس جهانی محیط زیست انسانی که توسط سازمان ملل متحد در شهر استکهلم سوئد برگزار گردید، کلیات تشکیل کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان به تصویب اعضا رسید و در ۱۶ نوامبر همان سال متن و مواد کنوانسیون با یک مقدمه و ۳۸ ماده مصوب و جهت اجرا ابلاغ شد.

هدف اصلی از تشکیل کنوانسیون، جلوگیری از اثرات تخریبی تغییر و تحولات زندگی اجتماعی و اقتصادی بر روی میراث فرهنگی و طبیعی و حمایت و حفاظت از میراث ملی بشری تحت حمایت، سازمان ملل متحد بود که در اجلاس بعدی اهداف، شرح وظایف و چارچوب اختیارات، مسوولیت‌ها و فعالیت‌های اعضا تعیین و تبیین و ابلاغ گردید، بدمن (۵).

در ۲۳ نوامبر ۱۹۷۲ کنوانسیون به تصویب رسید ولی لازم الاجرا شدن قوانین، ضوابط و آیین‌نامه‌ها از ۱۷ دسامبر ۱۹۷۵ آغاز شد. ایران در ۲۶ فوریه ۱۹۷۵ به عضویت این کنوانسیون درآمد. در خصوص موضوع تحقیق با توجه به پدیده‌هایی که در ذیل عنوان می‌گردد: منابع مطالعاتی زیادی در جهان وجود دارد که به عنوان تجربه جهت دستیابی به استانداردهای جهانی قابل استفاده است. به عنوان مثال پدیده‌های غارها (۷۶) کوه‌ها (۸۰، ۹۰، ۱۱) پارک‌های ملی (۱۲ و ۱۳) بیابان‌ها (۱۴ و ۱۵) کوه‌های آتشفشانی (۱۶) جنگل‌ها (۱۷). میراث طبیعی، به شکل‌های فیزیکی، زیست‌شناختی و زمین‌شناختی، زیست‌گونه‌های گیاهی و جانوری در معرض خطر و

1- Abu Simbel to Philae

2- Archaeological Ruin sat Moenjodaro

3- Borobudur Temple Compounds

4- Natural property

حالی است که متأسفانه جمهوری اسلامی ایران تا کنون نتوانسته است هیچ کدام از داشته های طبیعی خود را در فهرست بین المللی ثبت نماید (۳). این مقاله در صدد است تا ضمن بررسی تاریخی موضوع ثبت آثار طبیعی در میراث جهانی و بررسی کنوانسیون ها و آرایه آمار از سایت یونسکو در خصوص تعداد آثار ثبت شده ، جاذبه های شاخص طبیعت ایران را جهت کاندیداتوری و تشکیل پرونده ثبت در سطح کشور معرفی نماید .

سوال تحقیق : با توجه به ضرورت ثبت بین المللی طبیعت منحصر به فرد ایران، چه آثار ی واجد شرایط جهت معرفی به کمیسیون ثبت آثار میراث طبیعی یونسکو می باشد ؟

نوع و روش تحقیق: روش تحقیق مقاله روش توصیفی، تحلیلی می باشد و با استفاده از داده های کنوانسیون های بین المللی و سایت سازمان های مسوول در خصوص محیط زیست و ثبت آثار اطلاعات لازم گردآوری شده است در پایان نویسندگان آثار واجد شرایط طبیعت ایران را بر اساس ویژگی های مرکز میراث جهانی با معرفی جزئیات مختصر جهت ثبت بین المللی پیشنهاد نموده اند.

سطح تحلیل: سطح بررسی و مطالعه این تحقیق در بعد بین المللی به بررسی کنوانسیون ها و آمارها و جداول ثبت میراث طبیعی و پیشینه موضوع ثبت می پردازد و در بعد ملی آثار واجد شرایط طبیعت ایران، به کمیسیون ثبت میراث طبیعی یونسکو معرفی می گردند .

آثار طبیعی قابل ثبت جهانی ایران

در حال حاضر کمیسیون ثبت ایران بیش از ۱۵ اثر را جهت ثبت به سایت میراث جهانی یونسکو پیشنهاد کرده است که تا سال ۲۰۱۵ حداقل سه اثر می تواند شانس ثبت داشته باشد (۵).

۴- باید شامل زیستگاه هایی برای نگه داری متنوع ترین گیاهان و جانوران مرتبط با حیات طبیعی منطقه و اکوسیستم های آن باشد.

۵- یک اثر طبیعی که ثبت آن در فهرست میراث جهانی پیشنهاد شده است، باید دارای طرح مدیریت مناسب با آن اثر باشد.

۶- از حمایت بلند مدت کافی از نظر قانون ها و مقررات ناظر به حفاظت از آن ونیز نهادهای مسوول حفاظت از آن برخوردار باشد. آثار طبیعی جهانی باید دارای حدود، عرصه و حریم مشخص و مشمول حمایت های قانونی باشد. ۷- باید شامل مناطقی باشد که دارای متنوع ترین گونه های زیستی باشد(۵).

آثار میراث طبیعی هر کشوری در فهرست میراث جهانی یونسکو، علاوه بر شناسایی آن اثر در بعد بین المللی و کمک به رشد روزافزون گردشگری فواید زیادی در بعد ملی دارد، یونسکو در بحث اهداف ثبت آثار، تعیین روشها و شرایط کمک از محل منابع صندوق حمایت از میراث جهانی برای حفاظت از آثار واجد ارزش های جهانی فرهنگی - تاریخی و طبیعی را جز اولویت های خود قرار داده است (۱۹). توسعه گردشگری منطبق بر طبیعت و یا بوم گردی در سایت های میراث طبیعی می تواند منافع بسیاری برای بومیان داشته باشد که مستلزم برنامه ریزی و مدیریت پایدار می باشد (۲۰) سازمان های بین المللی در این زمینه فعالیت های زیادی در خصوص برنامه ریزی زیست محیطی داشته اند (۲۱ و ۲۲) و جذب گردشگر از طریق میراث طبیعی در گستره وسیعی از کشورها تبلیغ می شود (۲۳). در حالی که تنوع این سایت ها تنها مختص به ویژگیهای فیزیکی نمی باشد (۲۴) و موضوع مدیریت سایتها و مسوولیت پذیری در قبال طبیعت از دید گردشگری اهمیت زیادی دارد (۲۵) بنابراین گردشگری در بیشتر مواقع باعث تحسین و تشویق به افزایش حفاظت و توسعه اهداف در مناطق حفاظت شده می شود (۲۶). این در

جدول ۳- نمونه ای از آثار پیشنهادی میراث طبیعی جمهوری اسلامی ایران جهت ثبت در میراث جهانی یونسکو

Table 3- An example of the natural heritage of the Islamic Republic of Iran proposed works to capture the World heritage UNESCO

نام اثر پیشنهادی	ردیف
The Cultural-Natural Landscape of Ramsar	۱
Kuh-e Khuaja	۲
The Natural-Historical Landscape of Izeh	۳
Qanats of Gonabad	۴
Khabr National Park and Ruchun Wildlife Refuge	۵
Sabalan	۶
Arasbaran Protected Area	۷
Lut Desert (the vicinity of Shahdad)	۸
Qeshm Island	۹
Hyrceanian Forest (Caspian Forest)	۱۰
<u>Alisadr Cave</u>	۱۱
Damavand	۱۲
Harra Protected Area	۱۳
Hamoun Lake	۱۴
Touran Biosphere Reserve	۱۵

پیر گیاه دماوندی، اسپرس کوهی و گون نام برد. استفاده بیش از حد از ظرفیت قابل تحمل محیط و هم چنین بهره برداری از پوکة معدنی در اطراف این اثر طبیعی ملی، از مهم ترین عوامل تهدید کننده در تخریب آن به شمار می آید (۲۷). (این اثر در بهمن ۱۳۹۵ توسط سازمان میراث فرهنگی و گردشگری در دستور کار قرار گرفته است .)

۲- منطقه حفاظت شده حرا

منطقه شامل جنگل های مانگرو می باشد. کلمه مانگرو اسم مرکبی است معرف اکوسیستم خاص در مناطق استوایی، حاصل از تجمع بسیار ویژه ای از گیاهان و جانوران در سواحل پست خورها، دلتاها، برکه ها و سواحل دریاها و در عین حال نشان گر و معرف درختان و درختچه های این گونه اکوسیستم نیز می باشد (۲۸) ، سیمای ظاهری نباتات و رستنی ها در نقاط

در ذیل به معرفی چند اثر شاخص لیست و دیگر آثار پیشنهادی نگارندگان که با بررسی شاخص های منحصر به فرد بودن و توانمندی های گردش گری لحاظ گردیده است، می پردازیم :

۱- قله دماوند

اثر طبیعی ملی قله دماوند با مساحتی بالغ بر ۲۹۵۰ هکتار در سال ۱۳۸۱ طی مصوبه شماره ۲۲۱ مورخ ۸۱/۳/۲۱ شورای عالی محیط زیست به مجموعه مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست پیوسته است. این اثر با ۳۹۷۶۱۱۳ تا ۳۹۸۲۱۵۰ عرض جغرافیایی و ۵۹۶۷۶۲ تا ۶۰۳۵۹۷ طول جغرافیایی در شمال شرق تهران و در استان مازندران واقع گردیده است. قله دماوند در فرهنگ کشورمان مظهر پایداری و استواری است و از گونه های مهم گیاهی آن می توان از بومادران،

قرار دارد. سبلان به خاطر آبگرم‌های طبیعی دامنه کوه، طبیعت تابستانی زیبا و پیست اسکی آوارس مورد توجه گردشگران است (۳۰).

۵- غار علی صدر (علی سرد)

تنها غار تالابی ایران و از معدود غارهای آبی جهان است. علی صدر هم چنین بزرگ‌ترین غار آبی جهان می‌باشد (۳۱). این غار در ارتفاعات ساری قیه نزدیک روستای علی صدر شهرستان کبودرآهنگ در استان همدان واقع شده است. ارتفاع غار از سطح دریا ۲۱۰۰ متر است. محوطه غار دالان‌های پیچ در پیچ و دهلیزهای متعددی دارد. از مجموعه رشته آب ها، دریاچه بزرگی در درون غار به وجود آمده و از این رو نفوذ به ژرفای غار تنها با قایق میسر است. غار علی صدر یکی از دیدنی‌های جهان گردی استان همدان است (۳۲).

۶- منطقه حفاظت شده توران یا خارتوران

منطقه توران شامل سه محدوده حفاظت شده است که علاوه بر منطقه حفاظت شده قسمت اعظم مساحت، پناه گاه حیات وحش در قسمتی از شرق و پارک ملی در میانه را نیز در بر دارد. پارک ملی ۸٪، پناه گاه حیات وحش ۱۷٪ و منطقه حفاظت شده ۷۵٪ از کل مساحت منطقه را تشکیل می‌دهد. خارتوران را آفریقای ایران لقب داده‌اند. ذخیره‌گاه زیست کره توران با مساحت ۱۴۷۰۶۴۰ هکتار بزرگترین ذخیره گاه زیست کره ایران است که بعد از سرنگتی آفریقا واقع در کشور تانزانیا، دومین منطقه بیوسفر جهان به شمار می آید. توران پس از پناه گاه حیات وحش نایبندان در طبس لقب دومین مجموعه حفاظت شده وسیع ایران را با خود دارد. از طرفی پارک ملی و پناه گاه حیات وحش توران با وسعت ۱۰۰۰۰۰۰ هکتار، هم چنین یکی از ۱۱ ذخیره‌گاه زیست کره در ایران است. اهمیت این منطقه به دلیل نوعی گورخر به نام گورخر ایرانی و یوز پلنگ آسیایی می باشد (۳۳).

۷- کویر لوت (تنها اثر ثبت شده در میراث طبیعی

جهانی)

کویر لوت را با اسامی گوناگونی چون «چاله لوت»، «دشت لوت» و «بیابان لوت» نیز نامیده‌اند، اما از نظر جغرافیایی این

مختلف جهان متأثر از عوامل مختلف محیط اعم از حیاتی و غیر حیاتی است. گیاهان به طور طبیعی در هر محیطی که زندگی کنند با خصوصیات ساختمانی خود معرف شرایط محیطی اطراف خود می‌باشند. هر موجود زنده‌ای برحسب نیازهای خود با شرایط محیط سازش می‌یابد که اگر این سازش وجود نداشته باشد و نتواند از شرایط خاص محیط (نور، آب، خاک و سایر عوامل طبیعی دیگر) استفاده کند، به زودی از بین می‌رود (۲۸).

۳- دریای مازندران

دریای مازندران که در گذشته به نام هایی چون خاواپنسکی، دریای هیرکانیان، دریای جرجان (گرگان)، بحر مازندران، بحر آبسکون و بحر قانیا، خطاب می‌شد، بزرگ‌ترین دریاچه روی زمین است. این دریای بسته که در شمال کوه های آلپ- هیمالیا قرار گرفته، باقیمانده‌ای از دریای پاراتتیس است که بر پایه پژوهش های زمین شناسان روسی، حدود ۱۱۰۰۰ سال پیش، پس از جدایش از دریا های سیاه و مدیترانه مستقل شده است. دریای مازندران ، با وسعت حدود ۴۳۶۰۰۰ کیلومتر مربع، ۱۲۰۰ کیلومتر طول و ۲۲۰ تا ۵۵۰ کیلومتر پهنا دارد و حجم آب آن افزون بر ۷۷۰۰۰ کیلومتر مکعب است و سطح آب دریاچه در حدود ۲۶ تا ۲۸ متر (برحسب سال های مختلف) از سطح آب دریا های آزاد، پایین تر است. این دریا از طریق ولگا و نیز کانال ولگا- دن که مجهز به حوضچه های تنظیم سطح آب و برقراری هم ترازای آب است، به طور غیر مستقیم با دریای بالتیک و دریای سیاه ارتباط دارد. (۲۹) این جاذبه طبیعی به دلیل اشتراک با کشورهای شمالی نیازمند هماهنگی های حقوقی با کشورهای همسایه در قالب کنسر سیوم مشترک است.

۴- سبلان

تلفظ سبلان در ترکی آذربایجانی ساوالان و در تالشی سفلون، از کوه‌های مرتفع ایران است که در شمال غرب این کشور و در استان اردبیل قرار دارد. سبلان سومین قله بلند ایران (پس از دماوند و علم‌کوه) و یک کوه آتشفشانی غیرفعال است. ارتفاع قله این کوه ۴۸۱۱ متر است و در بالای قله آن دریاچه کوچکی

۸- قشم

قشم بزرگترین جزیره خلیج فارس و جزو استان هرمزگان ایران است. این جزیره در دوران ساسانیان، ابرکاوان نام داشته است. شهر قشم در شرقی ترین نقطه جزیره واقع شده است و به رغم آن که این شهر نسبت به کل جزیره مرکزیت هندسی ندارد، اما به علت موقعیت مهم استراتژیک آن (دید گسترده به جنوب، شمال و شرق، دید به تنگه هرمز، نزدیکی به بندرعباس و...، از قدیم واجد اهمیت بوده و عمده ترین سکونت گاه جزیره محسوب می شده است. انتخاب شهر قشم به عنوان پایگاه اصلی توسعه منطقه آزاد تجاری-صنعتی قشم نیز بر اهمیت این شهر افزوده است (۳۶).

۹- پارک ملی گلستان یا جنگل گلستان

پارک ملی گلستان منطقه حفاظت شده‌ای در شرق استان گلستان و غرب استان خراسان شمالی است. پارک گلستان، قدیمی ترین پارک ملی ثبت شده در کشور ایران و پناهگاهی کم نظیر برای حیات وحش است که ۱۳۵۰ گونه گیاهی و ۳۰۲ گونه جانوری، از جمله نیمی از گونه های پستانداران ایران را در حدود ۹۰۰ کیلومتر مربع مساحت خود جای داده است. این جنگل در ۱۹ مرداد ۱۳۳۶ به نام «منطقه حفاظت شده آلمه وایشکی» تحت حفاظت کانون شکار قرار گرفت (۶). در شهریور ۱۳۴۲ به «پارک محمدرضا شاه» تغییر نام داد، در ۲۲ فروردین ۱۳۴۳ «پارک وحش» نامیده شد. در شهریور ۱۳۵۰ محدوده‌ای در شرق پارک به نام «قرخود» با وسعت ۳۴ هزار هکتار به آن ملحق شد و در ۱۳۵۳ عنوان پارک وحش به «پارک ملی» تغییر داده شد (۳۷)، در سال ۱۳۵۴ پارک گلستان اولین پارک ملی ایران شد که در فهرست میراث جهانی یونسکو به عنوان یکی از ۵۰ ذخیره گاه زیست محیطی کره زمین به ثبت رسید. بعد از پیروزی انقلاب در بهمن ۱۳۵۷ دو منطقه قرخود و آلمه مجدداً از یک دیگر جدا شدند و پارک فعلی به «پارک ملی گلستان» تغییر نام داد (۳۷).

بحث و نتیجه گیری

میراث جهانی یونسکو نام عهدنامه‌ای بین المللی است که در ۱۶ نوامبر ۱۹۷۲ میلادی به تصویب کنفرانس عمومی یونسکو

سرزمین بیابانی غالباً کویری است. کلمه لوت نیز به معنی برهنه و فاقد هرچیز است.

موقعیت و شاخص های کلی دشت لوت

- دشت لوت محدوده‌ای بین استان های خراسان جنوبی، سیستان و بلوچستان و کرمان است.
- دشت لوت بین دو گسل نهبندان در شرق و نای بند در غرب قرار دارد.
- حد شمالی آن در حد مدار ۳۲ درجه و حد جنوبی در حد مدار ۲۸ درجه است.
- وسعت حوضه آبرگیر دشت لوت، حدود ۱۷۵ هزار کیلومتر مربع (یک دهم مساحت کشور) است.
- طول آن از شمال به جنوب حدود ۹۰۰ کیلومتر و غرب به شرق حدود ۳۰۰ کیلومتر است.
- پست ترین نقطه دشت لوت ۱۹۰ متر از سطح دریا است. (لوت مرکزی)
- دشت لوت جایگاه رخداد زمین لرزه های بزرگ و مهمی بوده است.
- در پای کوه های مشرف به کویر بزرگ لوت، آثاری از سکونت انسان از هزاره چهارم پیش از میلاد مسیح مشاهده شده است.
- بزرگ ترین ناحیه جمعیتی دشت لوت «شهداد» است که در گذشته های دور به آن خبیص می گفتند.
- دره سیرچ و ناحیه مسکونی آن به همین نام، یکی از زیباترین چشم اندازهای سر سبز حاشیه این دشت اسرار آمیز است و محصولات انار و انجیرش معروف می باشد (۳۴).
- هیات کاوش در سال های ۱۳۴۶ به سرپرستی دکتر احمد مستوفی (موسسه جغرافیایی دانشگاه تهران) برای بررسی موقعیت جغرافیایی دشت لوت و اطراف آن وارد منطقه شدند و در حین اکتشافات خود در چاله تکاب به تعدادی سفال برخورد کردند که قسمتی از آن ها از زمین بیرون بودند و این آثار نشان از وجود تمدنی پیشرفته در این ناحیه داشتند. درفش شهداد کهن ترین درفش یافت شده در ایران است که اکنون در موزه ملی نگه داری می شود و مهم ترین صنایع دستی آن حصیر بافی، قالی بافی و صنایع کوچک حصیری می باشد (۳۵).

فرهنگی جهت شفاف سازی وظایف در حوزه ثبت و اولویت بندی و معرفی آثار برای ثبت جهانی .

۵- آماده سازی جاذبه های طبیعی جهت تدوین برنامه بلند مدت مدیریت سایت های طبیعی جهت نیل به احراز کامل شرایط ثبت .

۶- شناسایی فرصت های سرمایه گذاری گردش گری در مناطق اکوتوریستی با رویکرد پایداری گردش گر و مدیریت مقصد .

۷- پیگیری جدی مسوولین پرونده های ارسالی (۱۵) کاندیدای معرفی شده سایت یونسکو (و ثبت حداقل سه اثر تا افق سال ۲۰۱۵

منابع

1- www.ichto.ir

۲- بیشمی . بهار ، ۱۳۸۷، جای خالی آثار میراث طبیعی در فهرست جهانی یونسکو ، نشریه تحلیلی ، خبری ،اطلاع رسانی ،آموزشی سفرشماره ۱۵، تهران.

۳- آیت الله زاده شیرازی . باقر ، ۱۳۸۵، میراث جهانی یونسکو، انتشارات معاونت معرفی و آموزش میراث فرهنگی، تهران .

4- Badman, T., P. Dingwall, et al. (2008). World Heritage Nominations for Natural Properties: A Resource Manual for Practicioners. Gland, Switzerland,Iucnhttp://cmsdata.iucn.org

5- http://whc.unesco.org/en/list.

6- Williams, P.(2008). World Heritage Caves and Karst. Gland, Switzerland: A Thematic Study: Global Review of Karst World Heritage Properties: present situation, future prospects and management, requirements, IUCN World Heritage Studies N°2, IUCN. 58pp.

7- IUCN (2008) Management Planning for Natural World Heritage Properties:

رسید. موضوع آن حفظ آثار تاریخی، طبیعی و فرهنگی بشر است که اهمیت جهانی دارند و متعلق به تمام انسان های زمین، فارغ از نژاد، مذهب و ملیت خاص، می باشند. برپایه این کنوانسیون، کشورهای عضو یونسکو می توانند آثار تاریخی، طبیعی و فرهنگی کشور خود را نامزد ثبت به عنوان میراث جهانی کنند. حفاظت از این آثار پس از ثبت در عین باقی ماندن در حیطه حاکمیت کشور مربوطه، به عهده تمام کشورهای عضو خواهد بود. در این راستا شورای ثبت با حکم رییس سازمان میراث فرهنگی و گردش گری، به ریاست رییس پژوهش گاه میراث فرهنگی و گردش گری تشکیل گردیده و مرکب از ۱۷ عضو است. این اعضا در قالب دو کمیته ی میراث فرهنگی و میراث طبیعی فعالیت می کنند .

اعضای کمیته ی میراث طبیعی شامل نمایندگان و کارشناسان سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردش گری و پنج سازمان و نهاد تخصصی ذیربط شامل، سازمان حفاظت محیط زیست، سازمان جنگل ها و مراتع، سازمان زمین شناسی کشور و دو دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست است . موارد مطرح شده به عنوان بخشی از شاخص های میراث طبیعی در ایران می تواند در قالب پیشنهادات نهایی به صورت مطالعاتی بررسی و به عنوان نامزد به کمیسیون میراث جهانی یونسکو جهت ثبت در فهرست میراث طبیعی جهانی ، معرفی گردد .

راهکارهای اجرایی پیشنهادی

۱- شناسایی ،تقسیم بندی و ارزیابی توانمندی های میراث طبیعی در قالب کوه ها ،غارها ،پدیده های ژئوتوریستی بیابان ها و ... به تفکیک استان ها و مناطق در بعد ملی .

۲- تدوین برنامه مطالعاتی و تفصیلی با استفاده از تجربیات کشورهای که بالاترین آمار ثبت آثار میراث طبیعی را در قالب یک مطالعه تطبیقی دارند .

۳- عزم ملی جهت اطلاع رسانی و فرهنگ سازی عمومی اهمیت جایگاه ثبت میراث طبیعی در ابعاد ملی و بین المللی .

۴- تشکیل کارگروهی متشکل از سازمان های مرتبط با طبیعت مانند محیط زیست ،منابع طبیعی و میراث فرهنگی و... با مدیریت گروه میراث طبیعی پژوهش گاه و معاونت میراث

- 16- ۱۶- Wood, CH. (2009) World Heritage Volcanoes: a thematic study: a global review of volcanic World Heritage properties: present situation, future prospects and management requirements, IUCN World Heritage Studies N° 8.
- 17- ۱۷- پاشایی اول . عباس، ترجمه از هانس بوبک ۱۳۸۴، سیمای تاریخی جنگل های طبیعی و درخت زارهای ایران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران.
- 18- ۱۸- Ashworth, G. J. & van der Aa, BJM. (2006). Strategy and Policy for the World Heritage Convention: Goals, Practices and Future Solutions in, A. Leask & A. Fyall (eds) Managing World Heritage Sites, Oxford: Elsevier.
- 19- ۱۹- Gunderson, L. (2010). Ecological and human community resilience in response to natural disasters. Ecology and Society 15(2): 18. [online] URL: <http://www.ecologyandsociety.org/vol15/iss2/art18/>
- 20- ۲۰- Gillespie Economics and BDA Group (2008). Economic Activity of Australia's World Heritage Areas pp 5.
- 21- ۲۱- ICOMOS, ICCROM, IUCN, and UNESCO World Heritage Centre (July 2010) Guidance on the preparation of retrospective Statements of Outstanding Universal Heritage Properties, Paris: UNESCO.
- 22- ۲۲- IUCN (2008) Management Planning for Natural World Heritage Properties: A Resource Manual for Practitioners. Gland, Switzerland, IUCN.
- A Resource Manual for Practitioners. Gland, Switzerland, IUCN. <http://cmsdata.iucn.org/downloads/whmanagement.pdf>.
- ۸- ۸- مجنونیان هنریک . صفیاری . فرخجسته ۱۳۸۴، جنگل های مانگرو، جنگل های مانگرو در ایران، تهران، نشر موسسه تحقیقات جنگل ها و مراتع.
- 9- ۹- Magin, C. & Shape, S. (2004) Review of the World Heritage Network: Biogeography, Habitats and Biodiversity. In: p. 180. UNEP-WCMC, Cambridge, UK, and IUCN, Gland, Switzerland. http://cmsdata.iucn.org/downloads/global_review.
- 10- ۱۰- Bernbaum E. (1990). Sacred mountains of the World. Sierra Club Books.
- 11- ۱۱- Thorsell, Jim. (1997). Protection of Nature in Mountain Regions. In Messerli, B. of the World-A Global Priority. Parthenon Publishing.
- 12- ۱۲- Stott, P. (2011) "The World Heritage Convention and the National Park Service, 1962-1972," George Wright Forum 28 (no. 3): 279-290.
- 13- Thorsell, Jim and Harrison, J. (1993). National Parks and Nature Reserves in the Mountain Regions of the World. in Hamilton, L. et.al. eds. Parks, Peaks, and Geojournal, 27,1.1992.
- 14- ۱۴- Goudie, A. And Seely, M. (2011) World Heritage Desert Landscapes: Potential Priorities.
- 15- ۱۵- Abrahams, A. And Parsons A. (eds.). (2009). Geomorphology of Desert Environments (2nd edition). Springer.

تخصصی بین المللی ایران شناسی جهاد دانشگاهی
 علامه طباطبایی ، تهران .

۲۹- سیمای میراث فرهنگی استان همدان، ۱۳۸۲ ناشر
 اداره کل آموزش ، انتشارات و تولیدات فرهنگی.
 فرهمند ، برات ، ۱۳۸۲، سبلان نگین ایران جاذبه
 های طبیعی و آب های معدنی استان اردبیل ، ناشر
 موسسه فرهنگی و انتشاراتی پازینه چاپ اول ،
 اردبیل.

۳۰- رضایی همدانی. عمالدین ، ۱۳۸۱، سیمای همدان
 ، انتشارات انوشه ، تهران.

۳۱- فرهنگ جغرافیایی شهرستان های کشور، شهرستان
 همدان ۱۳۸۰ ، انتشارات سازمان جغرافیایی وزارت
 دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح چاپ اول، تهران .
 ۳۲- زنده دل. حسن و دستیاران، ۱۳۷۶، مجموعه
 راهنمای جامع ایران گردی استان سمنان ، نشر
 ایران گردان ، تهران .

۳۳- وزیری کرمانی. احمد علی خان ، ۱۳۸۳، جغرافیای
 کرمان ، انتشارات ابن سینا ، تهران.

۳۴- فرهنگ جغرافیایی آبادی های استان کرمان،
 شهرستان کرمان جلد اول ۱۳۸۲، انتشارات سازمان
 جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح ،
 تهران.

۳۵- جغرافیای جزایر ایرانی خلیج فارس (قشم ، لارک ،
 هرمز و هنگام)، ۱۳۸۲، انتشارات سازمان جغرافیایی
 وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح ، چاپ اول ،
 تهران.

۳۶- حسن زاده کیایی. بهرام ، زهزاد . بهرام . فرهنگ دره
 شوری. بیژن، مجنونیان، هنریک و میگونی. حمید
 گشتاسب، پارک ملی گلستان، ۱۳۷۲، سازمان
 حفاظت محیط زیست، انتشارات سازمان حفاظت
 محیط زیست ، تهران .

<http://cmsdata.iucn.org/downloads/whmanagement.pdf>.

23- ۲۳- Thorsell, Jim and Harrison, J. (1993). National Parks and Nature Reserves in the Mountain Regions of the World. in Hamilton, L. et.al. eds. Parks, Peaks, and Geojournal, 27,1.1992.

24- ۲۴- Borrini-Feyerabend, G., Kothari, A. & Oviedo, G. (2004). Indigenous and Local Communities and Protected Areas: towards equity, and enhanced conservation. Best Practice Protected Areas Guideline Series No. 11. IUCN, Gland.

25- ۲۵-Edroma, E. (2004). Linking Universal and Local Values for the Sustainable Management of World Heritage Sites. In, Linking Universal and Local Values: Managing a Sustainable Future for World Heritage. World Heritage Papers:13. Paris: UNESCO. pp 36 – 42.

26- ۲۶- Figgis, P. & Bushell, R. (2007). Tourism as a Tool for Community-based Conservation and Development. In R. Bushell & P. F. J. Eagles (Eds.), Tourism and Protected Areas: Benefits beyond Boundaries. Wallingford; Cambridge, Mass.: CABI Pub. & IUCN - The Vth IUCN World Parks Congress.

۲۷- هاشمی زاده. ایرج، ۱۳۸۴، دماوند بلند ترین کوه
 ایران ، ترجمه کارل گراستل ، روبرت کوستکا، نشر
 هادیان ، تهران.

۲۸- رحیم پور. علی، ۱۳۸۷، دریای خزر و ضرورت ثبت
 آن در فهرست میراث جهانی ، مجموعه مقالات
 نخستین همایش دریای مازندران ، مرکز خدمات